

**YANGI O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI BILAN
HAMKORLIK ALOQALARI TARIXI (2017–2025 yy.)****Nurmuhammadov Saidakbarxon Shermuxammadxon o'g'li**

Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktab tarix fani o'qituvchisi.

e-mail: newyorkbiznesmen1@gmail.com**<https://doi.org/10.5281/zenodo.17097335>**

Annotatsiya. 2017 yildan boshlab O'zbekistonda tashqi siyosiy ochiqlik va mintaqaviy hamkorlikka tayangan yangi yondashuv shakllandi. Ushbu maqola 2017–2025 yillarda O'zbekistonning Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston bilan aloqalarida yuz bergan institutsional o'zgarishlar, chegara masalalarini yechishdagi siljishlar, savdo-transport aloqalari, energetika va suv–energetika muvofiqlashtirishini tizimli tahlil qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 2018 yildan boshlab Markaziy Osiyo davlat rahbarlarining Konsultativ uchrashuvlari mintaqaviy multilateralizmning barqaror mexanizmiga aylandi; O'zbekiston–Qirg'iziston chegarasini delimitatsiya qilish bo'yicha 2022–2023 yillardagi huquqiy paket, O'zbekiston–Tojikiston munosabatlarining 2017–2018 yillardagi “muzdan yechilishi” va savdo-transport loyihalarida (yerusti transport o'tkazuvchanligini kuchaytirish bo'yicha 2023-yilgi mintaqaviy kelishuv) sezilarli natijalarga erishildi. Savdo ko'rsatkichlari va hamkorlik institutsional darajasi 2024-yilda ham o'sishda qoldi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, Markaziy Osiyo, Konsultativ uchrashuv, chegara delimitatsiyasi, transport interkonnektivligi, energetika hamkorligi, mintaqaviy integratsiya.

Kirish. 2016 yil oxiridan keyin O'zbekistonda tashqi siyosatda “mintaqaga yo'naltirilgan pragmatizm” kuchaydi. Buning natijasida qo'shnilar bilan ishonchni tiklash, chegaraviy masalalarni yechish, savdo va transport logistikasi integratsiyasini chuqurlashtirish yangi siyosiy kun tartibining markaziga aylandi. 2018 yildan boshlab Markaziy Osiyo rahbarlarining Konsultativ uchrashuvlari (Astana 2018, Toshkent 2019, Avaza 2021, Cholpon-Ota 2022, Dushanbe 2023, Astana 2024) muntazam platformaga aylandi va u mintaqaviy ko'p tomonlama muvofiqlashtirishning institutsional tayanchiga aylandi.

Adabiyotlar sharhi. Mintaqaviy hamkorlikning 2017 yildan keyingi bosqichi haqida BMTning Markaziy Osiyo bo'yicha maxsus vakolatxonasi (UNRCCA), mintaqaviy tadqiqot markazlari hamda hukumat saytlarida muntazam tahlillar e'lon qilindi. 2023-yil Dushanbe uchrashuvi yakunlari bo'yicha rasmiy xabarlar, qo'shma bayonotlar va transport interkonnektivligi bo'yicha mintaqaviy kelishuvlar O'zbekiston tashabbuslarining huquqiy-institutsional bazasini mustahkamlaganini ko'rsatadi. Shu bilan birga OECD'ning savdo yengillashuvi bo'yicha monitoringi Markaziy Osiyoda chegaradan o'tish jarayonlari va logistik samaradorlikning bosqichma-bosqich yaxshilanishini qayd etadi.

Metodologiya. Tadqiqot sifatli-uslubiy yondashuvga tayanadi: (1) 2017–2025 yillar uchun rasmiy kommyunike va bayonotlarning mazmuniy tahlili; (2) savdo va transport bo'yicha milliy statistika hamda xalqaro tashkilotlar ma'lumotlarining taqqoslamasi; (3) chegara, energetika va transport bo'yicha imzolangan bitimlarning normativ-institutsional tahlili.

Manbalar ishonchliligi va yangiligini ta'minlash uchun faqat rasmiy hukumat saytlari, xalqaro tashkilotlar va tan olingan nashrlar ma'lumotlari keltirildi (qarang: Manbalar ro'yxati).

Natijalar:

Mintaqaviy institutlar: Konsultativ uchrashuvlarning roli (2018–2024). 2018-yil 15-mart kuni Astana shahrida Markaziy Osiyo rahbarlarining birinchi Konsultativ uchrashuvi

o'tkazildi. 2019-yil noyabrda Toshkentda ikkinchi uchrashuv, 2021-yil avgustda Turkmanistonning Avaza shahrida uchinchi, 2022-yil 20–21-iyul kunlari Qirg'izistonning Cholpon-Otasida to'rtinchi, 2023-yil 14-sentabrda Dushanbeda beshinchi va 2024-yil 9-avgustda Astanada oltinchi uchrashuv bo'lib o'tdi. 2023-yilda Dushanbeda yoshlar siyosatining umumiy yo'nalishlari va quruqlik transporti bog'liqligini kuchaytirish to'g'risidagi mintaqaviy bitimlar imzolandi. Bu hujjatlar iqtisodiy, ijtimoiy va transport integratsiyasi bo'yicha amaliy yo'nalishlarni belgilab berdi.

O'zbekiston–Tojikiston: “muzdan yechilish” va strategik darajaga ko'tarilish

2017-yilda Toshkent–Dushanbe o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri parvozlar 25 yillik tanaffusdan keyin tiklandi; 2018-yil mart oyida oliy darajadagi uchrashuvda tomonlar munosabatlarni strategik sheriklik bosqichiga olib chiqish niyatini bildirdi. Keyingi yillarda harbiy mashg'ulotlar, energetika va suv-energetika sohalarida hamkorlik yo'lga qo'yildi (Zarafshon havzasida GES qurilishiga doir hamkorlik loyihalari shu jumladan).

O'zbekiston–Qirg'iziston: Chegara masalalarining yechilishi va yirik infratuzilmalar. 2017–2022 yillarda chegara bo'yicha muzokaralar jadallashdi. 2022-yilda “Qirg'iz–O'zbek davlat chegarasining ayrim uchastkalari to'g'risida”gi bitim imzolandi va 2022–2023 yillarda ratifikatsiya jarayonlari yakunlandi. Bu o'zaro ishonchni mustahkamlab, transport va savdo oqimini soddalashtirishga xizmat qildi. Mintaqaviy konnektivlik doirasida Xitoy–Qirg'iziston–O'zbekiston temiryo'li bo'yicha hukumatlararo kelishuvlar jadallashdi (2023–2024 yillardagi siyosiy kelishuvlar).

O'zbekiston–Qozog'iston: Savdo, sanoat kooperatsiyasi va “transchegaraviy klaster”. Qozog'iston O'zbekistonning eng yirik mintaqaviy savdo hamkori bo'lib qolmoqda.

2023–2024 yillarda ham o'zaro savdo Markaziy Osiyo ichki savdosining yarmidan ortig'ini tashkil etgan holda, \$4–5 mlrd diapazonda bo'ldi; tomonlar yaqin yillarda \$10 mlrd maqsadli ko'rsatkichni qo'yan. Chegarada sanoat kooperatsiyasining xalqaro markazi (“Central Asia” ICIC) va yuqori darajadagi Kengashlar mexanizmlari hamkorlikni institutsionallashtirdi.

O'zbekiston–Turkmaniston: Transport yo'laklari va savdo. Kaspiy yo'lagi orqali transkontinental bog'liqlikni kuchaytirish va chegaraoldi hamkorlik zonalarini rivojlantirish Markaziy Osiyoning g'arbiy yo'nalishi bo'yicha yangi imkoniyatlar yaratdi; ikki tomonlama savdoda 2024-yilda CIS ichida Turkmaniston O'zbekistonning eng yirik hamkorlari qatorida qayd etildi.

Mintaqaviy transport va logistika kelishuvlari. 2023-yil 14-sentabrda Dushanbeda beshinchi Konsultativ uchrashuv doirasida **Markaziy Osiyoda quruqlik transporti interkonnektivligini mustahkamlash to'g'risida kelishuv** imzolandi; keyinchalik bu hujjat Yevropa Ittifoqi bilan muloqotlarda ham e'tirof etildi. U yo'lovchi va yuk tashishning chegaralardan o'tishidagi tartib-taomillarni uyg'unlashtirishni ko'zlaydi.

Savdo dinamikasi va ko'rsatkichlar. O'zbekistonning umumiy tashqi savdo aylanmasi 2023-yilda \$62.57 mlrdga yetdi (+23.8%), 2024-yilda \$65.9 mlrd bo'ldi; hamkorlar ichida Qozog'iston doimiy ravishda Top-3 ichida turdi. 2024-yil I chorak hisobi bo'yicha Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo \$1.4 mlrdni tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar mintaqada bojxona va chegara jarayonlarini yengillashtirish hamda logistika infratuzilmasini kengaytirish bilan hamohang ravishda o'sib bormoqda.

Muhokama. 2017–2018 yillarda qo'shnilar bilan ishonchni qayta tiklash (parvozlar tiklanishi, chegara o'tish nuqtalarining ochilishi) siyosiy muhitni “de-eskalatsiya” qildi.

2018-yildan boshlab Konsultativ uchrashuvlar mintaqa ichidagi **birinchi siyosiy “metamexanizm”** sifatida yuzaga chiqdi: ular chegara, suv-energetika, transport va xavfsizlik bo'yicha platformaga aylandi. 2022–2023 yillarda O'zbekiston–Qirg'iziston chegarasining huquqiy rasmiylashtirilishi va 2023-yilgi transport interkonnektivligi bo'yicha mintaqaviy kelishuv integratsiyani “qog'ozda” emas, “amaliyotda” mustahkamladi. Savdo ko'lamining 2023–2024 yillarda kengayishi ham ana shu institutsional o'zgarishlarning iqtisodiy natijasi sifatida qaralishi mumkin. Biroq logistika tarmoqlarining siqilish nuqtalari, bojxona protseduralarini raqamlashtirishdagi tafovutlar hamda suv-energetika balansini barqarorlashtirish masalalari hanuz kun tartibida qolmoqda.

Xulosa. 2017–2025 yillar O'zbekistonning Markaziy Osiyoga nisbatan siyosatida sifat jihatidan yangi bosqich bo'ldi: (1) qo'shnilar bilan ishonchni tiklash; (2) mintaqaviy konsultativ mexanizmlarni yo'lga qo'yish; (3) chegara va transport bo'yicha murakkab masalalarni huquqiy-institutsional yechimlar bilan hal etish; (4) savdo va sanoat kooperatsiyasini kengaytirish. Ushbu trendlar – agar ular transport loyihalarini moliyalashtirish, bojxona–chegara protseduralarini unifikatsiyalash va suv–energetika kelishuvlarini institutsionalizatsiya qilish bilan qo'llab-quvvatlansa – 2025 yildan keyin ham barqaror o'sishga xizmat qiladi.

Siyosiy tavsiyalar

1. **Transport bo'yicha mintaqaviy yo'l xaritasi:** 2023-yilgi interkonnektivlik kelishuvi ijrosini milliy choralar rejasiga “deadline”lar bilan bog'lash (tranzit va bojxona ma'lumotlarini oldindan almashish, xalqaro yuk hujjatlarining raqamli aylanmasi).

2. **Chegara boshqaruvi:** O'zbekiston–Qirg'iziston va boshqa kesimlarda “yagona oyna” tizimlarini o'zaro moslashtirish, shuningdek, chegaraoldi savdo markazlarida sertifikatlashni tan olish.

3. **Suv–energetika hamkorligi:** oqim bashoratlari va elektr almashuviga doir real vaqtli ma'lumotlar platformasini ishga tushirish; Zarafshon havzasidagi qo'shma GES loyihalarini mintaqaviy kelishuvlar bilan uyg'unlashtirish.

4. **Sanoat kooperatsiyasi:** Qozog'iston bilan chegaraoldi sanoat klasterlarini yetkazib berish zanjirlari va qo'shma R&D bilan kengaytirish; 2030 maqsadi sifatida o'zaro savdoni \$10 mlrd ga yetkazish rejasini sektorlar kesimida (agrotexnika, elektrotexnika, farmatsevtika) kvotalash.

5. **Monitoring:** OECD TFI ko'rsatkichlari bo'yicha milliy “dashboard” yaratib, yillik mintaqaviy reyting e'lon qilish – bu raqobat orqali islohot tezligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev, K. (2021). *Uzbekistan's new foreign policy: Regionalism and pragmatism in Central Asia*. Central Asian Affairs, 8(2), 135–158. <https://doi.org/10.1163/22142290-08020003>
2. Suyunov, M. (2023). *Regional cooperation in Central Asia: Uzbekistan's inclusive diplomacy*. Journal of Eurasian Studies, 14(1), 45–62. <https://doi.org/10.1177/18793665221147321>
3. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP). (2022). *Economic and social survey of Asia and the Pacific 2022: Building forward fairer*. Bangkok: United Nations.
4. United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia (UNRCCA). (2021). *Annual report 2021*. Ashgabat: UNRCCA.

5. World Bank. (2022). *Central Asia regional economic outlook*. Washington, DC: World Bank.
6. Yusupov, B. (2022). *Transforming Uzbekistan's foreign policy: Good-neighborliness and economic diplomacy*. Central Asian Survey, 41(3), 412–430. <https://doi.org/10.1080/02634937.2022.2054490>
7. Zabortseva, Y. (2021). *Central Asia's changing regional order: Uzbekistan's role in shaping cooperation*. Problems of Post-Communism, 68(7), 525–537. <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1869903>
8. 2018-yil 15-mart, Astana: Markaziy Osiyo rahbarlarining birinchi konsultativ uchrashuvi haqidagi xabar va tahlillar.
9. 2023-yil 14-sentabr, Dushanbe: 5-uchrashuv rasmiy xabarlari, UNRCCA va qo'shma hujjatlar (yoshlar siyosati, quruqlik transporti interkonnektivligi).
10. 2024-yil 9-avgust, Astana: 6-uchrashuv haqidagi xabarlar.
11. O'zbekiston–Tojikiston: 2017-yilda Toshkent–Dushanbe parvozlari tiklanishi; 2018-yil strategik sheriklik siyosiy bayonotlari; harbiy mashg'ulotlar va energetika loyihalari.
12. O'zbekiston–Qirg'iziston: 2022–2023 yillardagi chegara bitimlari va ratifikatsiya jarayonlari.
13. O'zbekiston–Qozog'iston: savdo va kooperatsiya dinamikasi, \$10 mlrd maqsadi.
14. O'zbekiston tashqi savdosi: 2023 va 2024 yakunlari bo'yicha rasmiy ma'lumotlar va sharhlar.
15. OECD: Markaziy Osiyoda savdo yengillashuvi bo'yicha tahliliy hisobot.